

ECOURI ALE *DESCRIPTIO MOLDAVIAE* ÎN SCRIERILE ISTORICO-GEOGRAFICE FRANCEZE (SECOLUL AL XVIII-LEA)

Ileana Mihăilă*

Redactată între 1714 și 1716, monografia cantemiriană dedicată locurilor sale de baștină, *Descriptio Moldaviae* (sau *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*), a fost concepută în timpul exilului său așezat în Rusia, la relativ scurtă vreme după pierderea tronului de la Iași. Scrisă în străinătate, ea se bazează pe memoria formidabilă a autorului și, desigur, pe un număr oarecare de surse scrise pe care le putuse consulta¹, insuficiente totuși pentru a asigura acuratețea tuturor detaliilor istorice, fapt lesne de constatat, criticat de către unii cititori occidentali² și semnalat de specialiștii români³.

Anume detalii din corespondența purtată după moartea lui Cantemir pe această temă par a indica însă că *Descriptio Moldaviae* nu fusese gândită inițial ca o lucrare independentă, limitată la Moldova, ci ca parte integrantă a unei opere mult mai vaste și mai complexe, care ar fi trebuit, după mărturiile contemporanilor, fie să se refere doar la cele două Valahii, Muntenia și Moldova⁴, fie chiar să se

---

* Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București; Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române.

¹ Lista lor se poate găsi în: Dan Slușanschi, *Introducere* la Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, vol. IX, partea I, București, Editura Academiei, 1983, secțiunea 3, *Probleme ale izvoarelor surselor latine*, p. 10–11.

² Louis Félix [de] Kéralio, *Histoire de la guerre entre les Russes et les Turques. Par M. de Kéralio, Major d'infanterie, Chevalier de l'Ordre Royal & Militaire de S. Louis, Membre de l'Académie Royale des Sciences de Stockholm*, Tome premier, À Paris, Chez la veuve Desaint, libraire, rue du Foin-Saint-Jacques, M. DCC. LXXVII [1777], p. 122, se referă la confuzia evidentă dintre Baiazid I și Baiazid II în prezentarea lui Ștefan cel Mare.

³ D. ex. Dan Slușanschi, *op. cit.*, p. 11–12.

⁴ Așa cum apare în corespondența dintre secretarul perpetuu al Academiei Berlineze, Johann Theodor Jablonski și savantul german Heinrich von Huysen, aflat în slujba lui Petru cel Mare (în particular, în scrisoarea din 4 iunie 1714), citată de Emil Pop, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în „Studii. Revista de istorie”, București, no. 5, 22, 1969, p. 838. Scrisoarea lui Johann Theodor Jablonski către Heinrich von Huysen este însă datată Berlin, 5 iunie 1714 de către Vlad Alexandrescu, în capitolul *Autour de la carte de la Moldavie* din *Croisées de la Modernité. Hypostases de l'esprit et de l'individu au XVIIe siècle*, Bucarest, Zeta Books, 2012, p. 456–457, care o reproduce după E. Winter, *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, p. 127.

intituleze *Dacia Vetus & Nova*⁵, cum ne-o citează însuși geograful I. N. Delisle⁶: „...la description de la Moldavie, composée en latin par le prince Demetrius Cantemir, qu'il avoit intitulée: *Dacia vetus et nova*”. Oricum va fi fost proiectată inițial sau modificată pe parcurs, *Descriptio Moldaviae* fusese cerută autorului de către Academia din Berlin, ca parte a bunelor raporturi concretizate în corespondența privind primirea în 1714 a fostului domn moldovean în sânul de-acum deja prestigioasei instituții științifice.

Academia din Berlin, altfel spus *Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften* (Academia Regală de Științe a Prusiei, inițial numită *Kurfürstlich-Brandenburgische Societät der Wissenschaften*, Societatea Brandenburgică Princiară de Științe), fusese înființată în 18 martie 1700 și se afla încă la acea dată sub conducerea prestigioasă a primului ei președinte, bine-cunoscutul filosof Gottfried Wilhelm Leibniz, el însuși în excelențe raporturi cu protectorul lui Dimitrie Cantemir, Petru cel Mare. Ceea ce se știe cu precizie este că la data de 31 martie 1714 a fost discutată și primită pozitiv în ședința membrilor Secției de literatură a acestei Academii cererea lui Dimitrie Cantemir de a li se alătura. Cu acest prilej i se sugerează să aducă la cunoștința viitorilor săi colegi date mai exacte privind poziția geografică a celor două principate române, asupra cărora informațiile erau lacunare⁷. El însuși se oferise să le trimită „o istorie completă a împăraților turci cu portretele lor, pe care, tradusă în latinește vrea să o editeze cu observații scurte”⁸. Această vagă indicație, transmisă de altfel fostului domnitor moldovean prin intermediul lui Heinrich von Huysen, el însuși membru al Academiei din Berlin, care se afla în Rusia, și căruia i se scrisese, este considerată îndeobște a-l fi motivat pe Cantemir să-și inițieze (sau poate să-și reia⁹) cercetările pe acest subiect, din care

⁵ Sau „Ms. de Dacia”, sau „Daciam Cantemiry”, precum apare intitulată moștenirea cantemiriană pe această temă în alte scrisori din epocă (v. pentru o sinteză asupra acestei probleme, V. Alexandrescu, *ibid.*, p. 457–458).

⁶ Delisle trăise în Rusia între 1726–1747 și își donase întreaga colecție de documente și hărți Bibliotecii Regale din Paris. Așa cum semnaleză G. Vâlsan (*Harta Moldovei de D. Cantemir*, Academia Română – „Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria III, t. VI, București, Cultura Națională 1927, p. 14–15 (206–207), el primise toate materialele cantemirești, copii după hartă și memorii, *par ordre du Prince Cantemir* (putem presupune că este vorba de Antioh Cantemir).

⁷ Fapt exprimat foarte clar în corespondența dintre secretarul perpetuu al Academiei Berlineze, Johann Theodor Jablonski, și savantul german Heinrich Hussein, aflat în slujba lui Petru cel Mare (în particular, în scrisoarea din 4 iunie 1714). Vezi, pentru detalii, G. Cioranescu, *La carte de la Moldavie par D. Cantemir. Sa genèse et son destin*, în „Revue des études roumaines”, nos. XIII–XIV, Paris, Fundația Regele Carol I, 1977, p. 107–108.

⁸ Cf. Ștefan Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 112, citându-i pe Emil Pop, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în „Studii. Revista de istorie”, București, no. 5, 22, 1969, p. 828, precum și pe Tiberiu Truter, *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în „Forum”, 1971, nr. 10, p. 75–76.

⁹ G. Cioranescu îl citează în acest sens pe marele geograf francez Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville, care afirmă realizarea hărții Moldovei s-a petrecut „pendant qu'il était hospodar de la Moldavie” (*op. cit.*, p. 108).

vor fi rezultat atât harta Moldovei, cât și *Descriptio Moldaviae*, dar și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, precum și celelalte lucrări în latină ale autorului despre neamul și patria sa: *Historia Moldo-Vlahica* și *De antique et hodierni Moldaviae nominibus*. Diploma de membru a lui Dimitrie Cantemir a fost semnată, în absența lui Leibniz, de vicepreședinte, numismatul Johann Carol Schott și este datată 11 iulie 1714¹⁰. Două scrisori ale lui Cantemir cuprinzând lista lucrărilor sale, din 1714 și 1716, redactate în acest sens, au fost publicate la Leipzig în *Neuer Bücher-Saal der Gelehrten Welt*¹¹. Dar contemporanul G. F. Miler (în versiunea rusă a numelui său real, Gerhard Friedrich Müller, în rusă, Fiodor Ivanovici Miler¹²), căruia-i datorăm în ultimă instanță prima publicare a *Descrierii Moldovei*, și anume cea în traducerea germană a lui J. L. Redslob, afirma însă: „Scrisoarea vieții lui pomenește, c-ar fi fost mădulariu a Academiei învățaților din Berlin, însă la istoria aceștii academii este netrecut”¹³, ceea ce ne arată că totuși această legătură a lui Cantemir cu Academia din Berlin a fost destul de puțin cunoscută în epocă.

¹⁰ Vezi Ștefan Lemny, *op. cit.*, p. 113. Pentru reproducerea diplomei, vezi Ștefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, ed. nouă, București, Editura Elion, 2000, p. 201.

¹¹ Ștefan Lemny, *ibid.*

¹² Rusolog german, istoric și etnolog, n. 1705 la Herford (Westfalia), d. 1783 la Moscova. Invitat în 1725 la Sankt-Petersburg, contribuie major la fondarea Academiei Imperiale de Științe.

¹³ Traducere reprodusă după ediția publicată în 1909 la București, în Biblioteca Socec, ed. Miron Nicolescu, p. 19, care la rândul ei preia prima traducere în limba română a lucrării, având la bază ediția princeps în limba germană (Berlin – Leipzig, 1771). Aceasta a fost făcută în 1806 de către banul Vasile Vârnab și a fost publicată pentru întâia oară la Mănăstirea Neamțu în 1825 (*Скрисоаря Молдовей де Димитрие Кантемир, домнул ей* [Scrisoarea Moldovei de Dimitrie Cantemir, domnul ei]. Care acum întâi s-a tipărit în zilele binecredinciosului și de Hristos iubitorului Domnului nostru – Ioan Sandul Sturza voievod, cu blagoslovenia preaosfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Chirio Chir Veniamin al Moldovei. Pe vremea preacuviosului stareț al sfințelor monastiri Neamțului și Secului, Chir Dometian, în sfânta mănăstire Neamțul la anul 1825, august în 19, 8+334 p., fiind reprodusă apoi în volum de Costache Negruzzi: *Descrierea Moldaviei. Prescurtare din viața Prințului Dimitrie ...* de Costache Negruți. Ediția a II-a, Iași, Tipografia franțezo-română, 1851, 2+XIV+316 p. [cu litere chirilice]). Textul din 1909 apare a fi luat totuși după această a doua ediție, respectând însă ortografia din 1909. Toate citatele din prefața lui Miler sau din nota introductivă a lui Bișing se vor da în această traducere savuroasă. Argumentarea lui N.A. Ursu privind paternitatea lui Ion Nemișescu asupra acestei prime traduceri (*Ioan Nemișescu, autorul primei traduceri românești a operei lui Dimitrie Cantemir, Descriptio Moldaviae*, în *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Iași, 2002, p. 373–400, publicată inițial în „Arhivele Moldovei”, III–IV, 1996–1997, p. 7–21), bazându-se exclusiv pe necunoașterea limbii germane de către Vasile Vârnab, cel căruia i-o atribuisese primul Mihail Kogălniceanu (cf. [Notă bibliografică], în „Arhiva românească”, II, 1845, p. 279–280, text precedând reproducerea traducerii înseși), este fragilizată, precum se va vedea în continuare, de existența traducerii acestei versiuni germane foarte curând în limba rusă în volum (Moscova, 1789), o limbă pe care Vârnab o putea foarte bine cunoaște în contextul acelor vremuri. De altfel, un argument în acest sens îl aduce folosirea în traducerea românească a formelor *rusești* ale numelor de familie ale celor trei germani implicați în publicarea ei, care nu și-ar fi avut explicația dacă traducerea s-ar fi realizat direct din germană. La ipoteza lui N.A. Ursu se raliază N. Suhaciov, considerând-o unanim acceptată în România (*Despre ediția în pregătire a „Manuscrisului Sturdzan” al Descriptio Moldaviae* de Dimitrie Cantemir, în „Analele Universității Creștine «Dimitrie Cantemir»”, Seria ISTORIE – Serie nouă, Revistă a Facultății de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”

Studii recente¹⁴ au subliniat eforturile deosebite ale conducerii Academiei din Berlin de a recupera, după moartea prematură a autorului, în 1723, la doar 49 de ani, manuscrisul lucrărilor respective care, după cum ne-o arată și titlul, ar fi trebuit să prezinte istoria și geografia fie a Valahiei și Moldovei¹⁵, fie chiar a tuturor celor trei principate care se născuseră în epoca modernă pe teritoriul vechii Dacii¹⁶. În capitolul dedicat istoriei hărții cantemiriene a Moldovei, Vlad Alexandrescu prezintă eforturile în acest sens ale „erudiților din Berlin”, concretizate în particular în corespondența cu fiii lui Cantemir, dar și în eforturile doctorului Michael Schendo van des Beck, fost medic al lui Nicolae Mavrocordat, aflat la acea dată la Sankt-Petersburg. Deși soldate cu eșec, din pricina refuzului constant al tinerilor Cantemir de a-i înmâna manuscrisele părintelui lor¹⁷, aceste acțiuni ale sale, caracterizate de V. Alexandrescu, nu fără motiv, drept „tentativă de spionaj” (cultural, se înțelege, întrucât se face direct referire în corespondența citată la eforturile acestuia de a copia în secret harta Moldovei¹⁸), îi vor aduce lui Schendo van der Beck alegerea ca membru al Academiei din Berlin în 7 iulie 1726.

Este însă un fapt că toate aceste insistențe ale reprezentanților Academiei din Berlin au contribuit, printr-un fel de efect pervers, la hotărârea „prinților Cantemir”, a lui Antioh în primul rând, să preia în propriile mâini publicarea și difuzarea moștenirii științifice cantemiriene, cu deosebire a aceleia care putea avea circulație europeană grație redactării în limba latină, între care contribuția sa cartografică pe care încercau s-o obțină prin orice mijloace savanții germani, poate și pentru valoarea ei economică și militară, nu doar științifică¹⁹. Nu trebuie

---

anul 3, nr. 1 – 2, ianuarie – iunie 2012, p. 10), ceea ce este departe de a fi cazul. Faptul că în ediția din 1825 a *Descrierii* se menționează traducerea din germană și nu după un intermediar rus, el însuși anunțat ca fiind traducerea variantei germane, nu este un argument esențial, tocmai din această cauză, traducerea rusă specificând faptul că s-a avut în vedere traducerea după versiunea germană, iar traducătorul român conservând pur și simplu această informație în traducerea sa. Trebuie menționată și traducerea de către Vârnăv, prin intermediar grec, în 1811, a unei alte lucrări a lui Dimitrie Cantemir, *Întâmplărilor Cantacuzineștilor și Brâncovenilor în Valahia*, ceea ce confirmă interesul acestuia pentru lucrările principelui nostru. Lucrarea respectivă apăruse deja în rusă (1772), germană (1783) și, desigur, în greacă (1795).

¹⁴ Bine sintetizate de Vlad Alexandrescu, *ibid.*, p. 456–461.

¹⁵ Cf. scrisoarea lui Johann Theodor Jablonski către Heinrisch von Huysen din 5 iulie 1714, citată de Vlad Alexandrescu, *op. cit.*, p. 456–457.

¹⁶ Cf. scrisorile lui Heinrisch von Huysen, trimise de la Moscova lui Johann Theodor Jablonski în 1724–1725, *ibid.*, p. 457.

¹⁷ Și nu fără motiv, la urma-urmei, în contextul probabil al nedefinitivării finale a acestor lucrări de către autorul lor...

¹⁸ *Ibid.*, p. 458.

¹⁹ Se cuvine să scoatem în evidență și descoperirea unei noi copii *manuscrite* a hărții lui Cantemir, aflată la Biblioteca din Dresda, datând probabil de la finele veacului XVIII, prezentând însă o serie de diferențe față de harta gravată și imprimată în 1737 la Amsterdam de către François Changuion, mai ales la nivelul toponimelor, cu toate că sub raportul desenului geografic o reproduce cu acuratețe. Toate deosebirile sunt analizate în descrierea pe care i-o consacră Vlad Alexandrescu (*op. cit.*, p. 507–513 și planșa 18), primul care se ocupă de ea în bibliografia de specialitate la noi.

neglijată nici informația provenind direct de la Antioh Cantemir că o bună parte a manuscriselor cantemiriene s-ar fi pierdut în 1722, în naufragiul din Marea Baltică²⁰, preluată și de Andrei Eșanu, care îl citează în acest sens pe N. N. Bantîș-Kamenski (1783)²¹. Pe de altă parte, însă, G. F. Miler, autorul, precum am văzut, al prefetei primei ediții a *Descrierii Moldovei*, se îndoiește de această informație: „Iară pentru oarecare manuscrite care să se fi pierdut în Marea Caspică la sfârâmarea corăbiei, poate să fie îndoială; însă aceasta o vom lăsa nehotărâtă”. El adaugă însă în acest sens și o „îndoială” nemeritată asupra altor scrieri cantemiriene: „Între celelalte scrieri care au rămas de dânsul la moartea sa, se vede a nu fi adevărată cea pentru cântările turcești, pentru că însuși Dimitrie dă pentru dânsa o nădejde prea cu-ndoială la viața lui Selim I, Nota 0 din istoria împărăției turcești”. Or, această lucrare este bine-cunoscută astăzi²². Se vor fi pierdut acele manuscrite realmente, așa cum se îndoia și învățatul german, sau le va fi declarat pe unele drept pierdute Antioh Cantemir, atât de puțin doritor să le predea Academiei din Berlin, pe cât am văzut?²³

Spre mijlocul veacului al XVIII-lea Țările Române începeau să trezească interesul Europei Luminilor, iar contribuția lui Dimitrie Cantemir apare, la fiecare pas, ca fiind decisivă. Un al doilea moment care trebuie relevat, după cel descris

---

De asemeni, exemplarul hărții publicate de Changuion, conservat actualmente la Biblioteca de Stat din Berlin sub cota Kart. 20835 R, achiziționat în 1985 de la un colecționar particular, are însemnate cu roșu anume localități, de la N la S, dovadă a *folosirii* ei de către unul din posesori (cf. V. Alexandrescu, *ibidem*, p. 465).

²⁰ Cf. *La Vie du prince Demetrius Cantemir, écrite de la main propre d'Antiochus Cantemir, son fils cadet, Ministre Plén. de sa Majesté Czarienne à Londres*, editată de Virgil Căndea, RESEE, 1985, no. 3; tradusă și comentată de G. Mihăilă în *Scriitori și filologi români (secolele XVI-XX)*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 43-69.

²¹ Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor. Bibliografie*, Chișinău, Editura Pontos, 2008, p. 87, citând pe Бантыш-Каменский Н. Н., *Родословие князей Кантемиров, в кн. Беер [Феофил Сигфрид]. История о жизни и делах молдавского государя Константина Кантемира, с россий-ским переводом и с приложением родословия кнзей Кантемиров*, Москва, Унив[ерситетская] тип[ография], 1783, с. 314.

²² [CANTEMIR, Dimitrie, *Tarifu ilmi musiki ala véghi Maksus*], dans Yekta Raouf, *Musique orientale. Le compositeur du Pé- chrev dans le mode Nihavend* (Demetrius Cantemir, Prince de Moldavie) („La Revue musicale”, VII, Paris, 1907, nr. 5, p. 117-121). 847. [CANTEMIR, Dimitrie, *Scrieri muzicale*], în Burada T., *Scrierile muzicale ale lui D. Cantemir*, București, Librăriile Socec, C. Sfetea și Librăria Națională, 1911, 114 p. Cu fasc. și note muzicale („Analele Academiei Române”, *Memoriile Secției Literare*, seria a II-a, București, tom XXXII, 1911). 848. KANTEMIROGLU (DEMETRIUS CANTEMIR). *Kitab-i Ilmul-Musiki ala vechi'l-Hurufat*. Ed. by Yalcin Tura, Istanbul, 1976, cf. A. Eșanu, *op. cit.*, p. 165.

²³ Aceasta este și interpretarea propusă de Dan Slușanschi, *op. cit.*, p. 15, în contextul posibilității pierderii manuscriselor cantemiriene în naufragiul din Marea Baltică: „dacă versiunea aceasta, încetățenită în biografiile lui Cantemir de către fiul său Antioh, se va fi bazat pe o realitate și nu va fi fost doar o eludare a prelucrării sau predării ca atare a incomodei ciorne care este HMV [*Historia Moldo-Vlachica*]”. În sprijinul acestei ipoteze, D. Slușanschi îl citează pe P.P. Panaitescu, care o formulase în aceiași termeni, în *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Editura Academiei, 1958, p. 228-229.

mai sus, este strâns legat de înseși eforturile lui Antioh Cantemir, de-acum aflat în Europa ca ambasador la Londra al țarinei Anna Ivanovna, de a publica el însuși aceste lucrări. Prima care va trezi interesul va fi, precum se știe, *Istoria Imperiului Otoman*, mai valoroasă pentru occidentali din punct de vedere strategic.

Mai puțin spectaculoasă, dar poate încă și mai interesantă pentru pătrunderea informațiilor despre români în Europa este însă receptarea contribuțiilor cantemiriene privitoare la istoria românilor, în primul rând, dar nu numai. Oare Antioh Cantemir luase cu sine, dintre operele tatălui său privitoare la Țările Române, doar manuscrisul *Descriptio Moldaviae* și harta Moldovei, în periplul său european ca ambasador al țarinei Anna Ivanovna, sau și celelalte lucrări istoriografice în latină? Numit de către țarină în toamna anului 1731 reprezentant diplomatic la Londra, el părăsise Rusia în ianuarie 1732, se oprise pentru scurtă vreme la Berlin și la Haga, ocazie cu care începuse tratativele pentru publicarea operelor tatălui său referitoare la Moldova (*Descriptio Moldaviae* și harta principatului). În martie ocupă efectiv postul la Londra, unde își dedică, precum am văzut, o bună parte a eforturilor valorificării moștenirii cantemiriene, prin publicarea, în mai puțin de trei ani, la Londra, a versiunii engleze a *Istoriei Imperiului Otoman*, realizată de Nicholas Tindal și apărută în 1734. Lucrarea apare însoțită de o biografie nesemnată a lui Dimitrie Cantemir, a cărei atribuire certă a fost posibilă abia prin descoperirea manuscrisului cantemirian al *Istoriei...* în Biblioteca Houghton a Universității Harvard de către Virgil Cândea, în 1984. El apare însoțit de un alt manuscris de 18 file cu titlul *La Vie du prince Demetrius Cantemir, écrite de la main propre d'Antiochus Cantemir, son fils cadet, Ministre Plén. de sa Majesté Czarienne à Londres*. S-a putut astfel stabili filiația dintre acest text redactat în franceză de Antioh Cantemir și versiunea sa în limba engleză realizată de N. Tindall, bază a biografiilor franceză (1743), germană (1771), rusă (1789) și română (1825), ultimele trei însoțind traduceri *Descrierii Moldovei*.

Mutat în 1738 la Paris, ca ambasador al Curții imperiale de la Sankt-Petersburg, post pe care-l va ocupa până la moartea sa timpurie în 1744, Antioh Cantemir nu-și precupește eforturile de continuare a publicării manuscriselor cantemiriene. În afară de eforturile sale privind traducerea *Istoriei Imperiului Otoman* în franceză (apărută la Paris în 1743 în traducerea lui Joncquières) și în italiană, pentru care colabora cu abatele Ottaviano di Guasco, preocuparea sa principală ne apare încercarea de publicare a *Descrierii Moldovei* și mai ales a hărții realizate de Dimitrie Cantemir. În scopul împlinirii acestui deziderat, el intră în legătură nu doar cu editori și tipografi specializați în cartografie din Olanda, ci și cu cel mai reputat geograf francez al vremii, Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville, căruia îi pune la dispoziție manuscrisele părintelui său, inclusiv harta, trezindu-i astfel marelui savant francez un interes care se va prelungi vreme de decenii pentru ceea ce acesta va numi, după pilda lui Dimitrie Cantemir, *Dacia vetus et nova*. Dovadă stau cele trei studii ale sale pe teme daco-romane și române publicate în „Analele Academiei Franceze” la mijlocul veacului al XVIII-lea, precum și propria

copie a hărții Moldovei, având toponimele mai corect transcrise decât în versiunea pe care Antioh Cantemir reușește să o tipărească la Amsterdam în 1737.

Apare însă o întrebare, născută mai cu seamă din ipotezele lansate și susținute atât de P.P. Panaitescu, cât și de Dan Slușanschi, privind păstrarea în posesia lui Antioh Cantemir cel puțin a unei copii, dacă nu a originalelor celorlalte lucrări latine ale tatălui său, privitoare la istoria *Daciei vechi și noi*, și anume *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia Moldo-Vlachica*²⁴. Despre manuscrisul ultim al *Descrierii* știm cu precizie cum a fost recuperat după moartea lui Antioh Cantemir la vânzarea la licitație a bunurilor sale la Paris, așa cum ne dezvăluie același binecuvântat „G.F. Miler”: „După ce a murit Beizade Antioh și rămasele sale s-au vândut, aflându-se atuncea la Paris Graf Tomson, un ginere a lui Berhave celui mare a cumpărat scrierile bătrânului Cantemir, pricinuind prin aceea de a rămas Rusiei. Pentru că după moartea lui, le-a dăruit soția sa unchiului ei, Avram Raab Berhave, carele a fost odinioară profesor la Academia învățaților de aici și de la acesta le-a luat prin moștenire domnul Cruze, sfetnicul de poliție și medic al Împăratului”, care-l și primise de la acest domn și-l putuse astfel pune la dispoziție lui *Bişing* (Anton Friedrich Büsching²⁵), ce îl însărcinase, precum știm, pe „Ioan Ludovig Redslov”(Johann Ludwig Redslob²⁶) pentru traducerea sa în germană. O atare ipoteză ne-ar lămuri ceva mai bine cum și de unde apare extraordinarul interes al lui D’Anville, nu doar pentru harta Moldovei, ci și pentru istoria mai veche (dar și mai nouă) a Țărilor Române, precum și unde a aflat o primă bază a foarte bogatei sale bibliografii privitoare la sursele antice și moderne atât despre Dacia și cucerirea ei de către romani, cât și despre Țările Române.

---

²⁴ Ambele, conservate la Moscova de Arhiva de Stat de Acte Vechi a Rusiei în fondul 81, ms. nr. 1325 (manuscris autograf), și apărute prima oară în D. Cantemir, *Opere complete*, vol. IX, partea I, *De antique et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia moldo-vlahica*. Prefață de Virgil Cândea. Traducere, introducere, note și indici de Dan Slușanschi, București, Editura Academiei, 1983.

²⁵ Geograf, istoric și pedagog german. Născut la 1724 la Stadthagen (Schaumburg – Lippe), decedat în 1793 la Berlin. Primele sale contacte cu Rusia datează din tinerețe (1748), când va însoți la Sankt Petersburg pentru o scurtă vreme, ca profesor particular, familia contelui Lynar, numit acolo ca ambasador. Se va stabili pentru scurtă vreme în Danemarca, începându-și aici activitatea de geograf. Numit profesor de filosofie la Göttingen în 1757, va prefera să se întoarcă la Sankt Petersburg în 1761, în calitate de pastor al Bisericii Luterane. Revenit în Germania în 1765, va fi numit superintendent la faimosul în epocă Gimnaziu Greyfriars, creat de Frederic II la Berlin. Între realizările sale de seamă se numără publicarea seriei *Magazin für die neue Historie und Geographie* (23 vols., Hamburg – Halle, 1767–1793), unde va apărea pentru prima oară și traducerea în germană a *Descrierii Moldovei*, cu al cărei manuscris original venise din Rusia, unde-i fusese înmănat de G.F. Müller, acesta însuși primindu-l în condițiile pe care le detaliază în *Prefața* sa, datată Petersburg 1764, prefață ce însoțește atât traducerea germană, cât și toate traducerile acesteia în alte limbi (inclusiv traducerea românească din 1825).

²⁶ N. în 1697, la Strasbourg, m. 1761, tot la Strasbourg (în Alsacia). Profesor la Școala de cadeți din Berlin.

„Cel mai mare geograf al vremii sale”, cum îl numește pe bună dreptate G. Vâlsan²⁷, Jean-Baptiste Bourguignon d’Anville (1697–1782) s-a născut la Paris în 1697, iar cariera sa a fost, într-adevăr, excepțională. S-a remarcat încă de foarte tânăr prin capacitatea sa ieșită din comun de a trasa hărți pornind de la descrieri narative, texte literare, clasice sau moderne, relatări de călătorie, măsuri astronomice sau chiar relatări orale. Custode al cabinetului regal de geografie, a adunat o colecție extraordinară de hărți, pe care a îmbogățit-o la rândul său prin copii proprii sau hărți alcătuite de el, care frapează până astăzi prin acuratețe. Membru al Académie des Inscriptions (1754), apoi al Académie des Sciences (1773), prezintă în această calitate numeroase rezultate ale muncii sale sub formă de conferințe, publicate în Memoriile academice. Măsurătorile de teren ulterioare i-au validat lucrări de pionierat precum harta Egiptului sau cea a Italiei. Așa cum mărturisește chiar el în 1754, interesul său pentru Țările Române va fi trezit de contactul cu scrierile lui Dimitrie Cantemir, desigur cu Harta Moldovei, pe care i-o pusese la dispoziție însuși Antioh Cantemir: *„Je suis instruit de ces circonstances par une carte manuscrite de Moldavie, que je tiens du prince Antiochus Cantémir, qui a été Ambassadeur de Russie auprès du Roi: cette carte est l’ouvrage de Démétrius Cantémir, son père, dans le temps qu’il gouvernait la Moldavie en qualité de Hospodar”*, ne anunță el în primul său memoriu prezentat la Academie privitor la istoria veche a românilor²⁸. Patru ani mai târziu, va prezenta un al doilea memoriu privind Dacia traiană, și anume *Description de la Dace conquise par Trajan*²⁹, în care revine la sursa românească a preocupărilor lui: *„Voilà ce que m’a fait connaître l’application à rechercher des positions jusqu’à présent indéterminées dans l’ancienne Géographie. Nous serions instruits d’un plus grand nombre de lieux, et ces lieux nous conduiraient plus avant, si dans la table Théodosienne les voies militaires qui s’étendaient jusqu’aux extrémités les plus reculées de la Dace Romaine étaient décrites. Mais, au défaut de ce moyen, nous pouvons du moins retrouver plusieurs lieux dont Ptolémée fait mention dans la Dace, en remarquant la correspondance qu’ils ont avec les dénominations que l’on connaît aujourd’hui en Moldavie. Je me sers pour cela d’une carte particulière, dressée par Demetrius Cantemir, pendant qu’il gouvernait la Moldavie en qualité de Hospodar, et qui m’a été communiquée par le prince Antiochus son fils, lorsqu’il était ici en qualité d’Ambassadeur de Russie. La Moldavie est une partie démembrée de la Valakie, dont elle conserve le nom dans celui de Moldo-Blaquia, qui lui est propre, & dans lequel, pour faire une distinction, le nom de la rivière de*

²⁷ *Op. cit.*, p. 16 (208).

²⁸ „Mémoire sur la nation des Gètes et sur le Pontife adoré chez cette nation, Mémoire lu dans l’assemblée publique d’après la St. Martin, 1754”, în *Histoire de l’Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres, avec les Mémoires de littérature tirés des registres de cette Académie*, t. 25, Paris, Imprimerie Royale, 1759, p. 42. Întregul memoriu se găsește la p. 34–47. Citatul este la p. 41–42.

²⁹ Memoriu citit în 24 iulie 1755, publicat în *Mémoires de littérature tirés des registres de l’Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres*, t. 28, Paris, L’Imprimerie Royale, 1761, p. 444–462 + o hartă a Daciei („La Dace de Trajan”), realizată de el (p. 458–459).

*Moldava est joint à celui de Blaquia ou de Vlaquie*³⁰. Trebuie subliniată aici folosirea și încercarea de explicare a numelui de *Moldo-Vlahia*, care ar putea confirma ipoteza consultării manuscrisului *Historiei Moldo-Vlahice*, nu doar a hărții. De altfel, în acest memoriu D'Anville se referă și la consultarea hărții Valahiei, „*dressée par un ingénieur Vénitien, d'après celle qu'un Cantacuzène a dressée*”³¹. Este, desigur, vorba de harta Stolnicului Constantin Cantacuzino, publicată de Anton Maria del Chiaro în 1718, la Veneția, în a sa *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*.

Peste alți patru ani, D'Anville se va prezenta înaintea ilustrului for academic cu o a treia comunicare în continuarea preocupărilor sale, să le zicem, daco-române, de data aceasta de geografie umană contemporană, căci este intitulată „*Mémoire sur les peuples qui habitent aujourd'hui la Dace de Trajan*”³² și el însuși o prezintă încă dintru început „*comme une suite des deux autres*”. O analiză fie și superficială a textului geografului francez în comparație cu cel al lui Cantemir (*Historia*, în primul rând) va arăta nenumărate puncte de convergență care, desigur, se pot explica și prin sursele livrești comune. Mai puțin însă se explică, fără intermediarul cantemirian, ideea care străbate toate aceste trei texte ca un fir roșu, și anume cea a unității primordiale, organice, a celor trei regiuni populate în principal cu români, afirmate în baza argumentației istorice. Or, această idee, scumpă lui Cantemir, moștenită de la cronicari precum Grigore Ureche ce afirma deja „*Noi de la Râm ne tragem*”, nu avea să-și croiască drum în istoriografia și geografia Luminilor decât mai cu seamă pe filieră românească³³, mai precis cantemiriană. În acest context, trebuie subliniată respingerea cu fermitate a ideii părăsirii Daciei de către locuitorii romanizați la momentul retragerii aureliene, atât la Cantemir, cât și la D'Anville³⁴. El atrage de altfel atenția pe larg asupra stării deplorabile în care sunt tratați românii din Transilvania în comparație cu celelalte naționalități prezente în acea regiune, sub dominație maghiară, dar și în comparație cu românii din celelalte două principate, pentru a căror mai bună cunoaștere pledează în încheiere: „*il faut croire qu'il y a des Valaques, qui dans une condition moins malheureuse que ceux de Transylvanie, méritent qu'on en pense plus avantageusement*”³⁵.

³⁰ *Ibidem*, p. 458–459.

³¹ *Ibidem*, p. 456.

³² Prezentat în 2 martie 1759, publicat în *Mémoires de littérature tirés des registres de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres depuis l'année 1758, jusques & compris l'année 1760*, t. 30, Paris, Imprimerie Royale, 1764, p. 237–261.

³³ Am analizat în articolul *Les Roumains en 1777, vus par le chevalier Louis-Félix Guinement de Kéralio*, apărut în „*Caiete critice*”, 8–9/2009, p. 14–22, o sumă de exemple de mărturii din secolul al XVIII-lea despre Țările Române, care nu sunt niciodată prezentate toate trei ca o unitate istorico-geografică – cu excepția francezului Louis-Félix Guinement de Kéralio, la care urmează să mă refer în continuare, el însuși influențat în cercetările sale atât de D'Anville, cât și de Dimitrie Cantemir.

³⁴ Cantemir, *Opere complete*, vol. IX, p. 50–53, D'Anville, *Mémoire sur les peuples...*, p. 253–254.

³⁵ *Ibid.*, p. 261.

Acest al treilea memoriu, foarte documentat, de altfel, cu privire la situația românilor din toate cele trei provincii, se încheie astfel: „*On ne me saura point mauvais gré d’avertir en terminant ce Mémoire, que ces pays de Transylvanie, de Valakie, de Moldavie, sont représentés d’une manière très-imparfaite dans les cartes qui peuvent être entre les mains de tout le monde. Les morceaux particuliers de Géographie que j’ai eu le bonheur de rassembler sur ces objets ont dû me convaincre de ce que j’avance. Une grande carte manuscrite de Transylvanie, dressée dans le pays, m’ayant été communiquée, j’ai eu le loisir d’en faire une réduction, qui renferme ce que l’original contenoit d’essentiel, & de plus intéressant pour notre curiosité. J’ai connu par ce moyen, que dans la grande carte de Hongrie par Muller, il y avoit beaucoup à redire sur la Transylvanie. Il existe une carte particulière de la Valakie, dont l’auteur porte le nom de Cantacuzène, & qui est dédiée à un Comnène, archevêque de Dristra. Enfin, il m’a été permis par le prince Antiochus Cantémir, ambassadeur de Russie auprès du Roi, de copier en entier la carte de Moldavie dressée par Démétrius Cantémir son père, dans le temps qu’il gouvernoit cette province en qualité de Hospodar ou de Voïvode. Comme ces morceaux ainsi que beaucoup d’autres ne sont pas assujétis à une rigueur géométrique; j’ai senti qu’on ne pouvoit les allier, pour en composer un tout assez régulier, sans y employer du travail et de l’intelligence. Il en résulteroit un morceau précieux pour la Géographie: & en représentant dans un coin de la carte les mêmes contrées réduites à ce qu’on connoît de positions dans l’antiquité, cette carte pourroit être intitulée Dacia vetus & nova*”³⁶, adică exact numele lucrării proiectate de Dimitrie Cantemir pe care o reclamau după moartea sa savanții berlinezi.

Trebuie să adăugăm că, în afara hărții Daciei traiane care împodobește cel de-al doilea memoriu, îi mai datorăm, după cum se știe acum, tot lui D’Anville o frumoasă copie manuscrisă a hărții lui Cantemir, ale cărei denumiri sunt transcrise mai corect decât în versiunea imprimată (această copie a lui D’Anville va fi publicată și analizată abia de P.P. Panaitescu³⁷), precum și o hartă în care reunește cele trei provincii rezultate pe teritoriul vechii Dacii³⁸. Primul cercetător român care se ocupă de versiunea originală a hărții cantemiriene a Moldovei (pe care însă nu o găsește) este V.A. Urechia³⁹ (care îi semnalează existența tocmai pe baza acestui ultim memoriu a lui D’Anville, și identifică, chiar din descrierea acestuia, unele deosebiri față de versiunea hărții publicate împreună cu traducerea germană a *Descrierii Moldovei*). Dar numai după câteva decenii G. Vâlsan⁴⁰ va prelua și

³⁶ *Ibid.*, p. 261.

³⁷ P. P. Panaitescu, *Contribuții la opera geografică a lui D. Cantemir*, în „Memoriile secțiunii istorice”, Seria II, tomul VIII, București, Cultura Națională, p. 175–188 (1–14) + o planșă.

³⁸ Publicată în 1761 ca partea a treia a hărții Europei, în continuarea răsăriteană a hărții Ungariei.

³⁹ Semnalat în articolul *Chartografia română*, publicat în „Analele Academiei Române”, seria II, t. 2, 1880, Secțiunea II (Discursuri, Memorie și notițe), p. 419–425.

⁴⁰ *Op. cit.* El reproduce primul în acest studiu atât copia exemplarului numit „Klaproth”, după numele orientalistului Jules Klaproth, a cărui colecție intrase în fondurile Bibliotecii Naționale din

fructifica informația adusă de V.A. Urechia și va reuși să afle la Paris, în fondurile Bibliotecii Richelieu (BNF), nu doar harta însăși (în versiunea publicată la Amsterdam), pe care o și reproduce, ci și harta celor trei provincii române reunite, semnalată inițial la noi tot de V.A. Urechia în același articol (care însă nu o reproducuse, limitându-se la a cita informația asupra ei din textul lui D'Anville). Ar mai trebui însă precizat ceea ce G. Vâlsan (și toți cercetătorii care i-au urmat) ignora, că este foarte probabil ca V. A. Urechia să fi ajuns la acest memoriu al lui D'Anville, din care citează datele privind harta lui Cantemir, nu direct, ci prin intermediul traducerii lui G. Bariț, apărută cu 41 de ani înainte în foileton în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*⁴¹, traducere aproape necunoscută⁴² și, în orice caz, neconsemnată în bibliografia acestei probleme. Este de asemenea posibil ca George Bariț însuși, aflând de preocupările lui V.A. Urechia despre cartografia românească, acesta fiindu-i coleg la Academia Română, să-i fi semnalat, în mod colegial, el însuși textul lui D'Anville, pe care chiar el îl identificase, îl tradusese și îl publicase.

Am mai găsit, la rândul meu, în fondul D'Anville⁴³, o primă schiță pregătitoare a acestei hărți, sub forma bazinului hidrologic al Dunării de Jos, cuprinzând astfel Transilvania și Muntenia, desigur creionată în scopul viitoarei unificări a celor trei hărți disparate. Trebuie semnalat că, în vederea realizării acelei hărți a Daciei celei noi (spre a-i prelua ideea), D'Anville realizase și propriile copii după o hartă cu autor necunoscut a Transilvaniei, precum și după harta Stolnicului Cantacuzino.

Desigur că cercetărilor lui D'Anville și prestigiului de care se bucura li se datorează evoluția informațiilor privind Țările Române în literatura de specialitate a Luminilor franceze. Ele au fost de altfel reproduse de autor însuși în ampla sa lucrare *Etats formés en Europe après la chute de l'Empire romain en Occident*⁴⁴

Paris în 1832 (Planșa 1), cât și harta *Părții orientale a Ungariei* a lui D'Anville (Planșa 2), cuprinzând pentru prima oară cele trei țări române împreună.

⁴¹ Sub titlul *Pentru istoria rumânilor* și sub numele lui D'Anville, *Mémoire sur les peuples qui habitent aujourd'hui la Dace de Trajan* este tradus integral în 1839 (anul II), nr. 47, p. 369–374, nr. 48, p. 377–380 și nr. 49, p. 385–389.

⁴² În ceea ce mă privește, am găsit-o în urma consultării tuturor bibliografiilor presei românești, aflând-o semnalată în Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. I, partea III A :1790 – 1850, București, Editura Academiei, 1966, pe baza *Indicelui de nume proprii*. Ea apare și la Coralia Telea, în lucrarea *George Bariț, un francophone transylvain*, Cluj-Napoca, Editura MEGA – Editura Argonaut, 2013, p. 195, dar la secțiunea „Articles signés par les collaborateurs de Foaie pentru minte, inimă și literatură” (!), fără indicarea titlului real al sursei și deci fără considerarea ei ca traducere.

⁴³ Toate hărțile din colecția D'Anville sunt consultabile pe site-ul <http://danville.hypotheses.org/>.

⁴⁴ Paris, Imprimerie Royale, 1771. Informații despre români se regăsesc la p. 241–269, unde reproduce integral cel de-al treilea memoriu al său, *Mémoire sur les peuples qui habitent aujourd'hui la Dace de Trajan*. Cum V. A. Urechia îl citează după acest volum, unde se dă și trimiterea de altfel la prima sa publicare (cu o mica eroare de datare, considerându-l apărut în 1761), aceasta ne întărește convingerea că informația fusese preluată după traducerea lui George Bariț, care evident avea cum să aibă acces mai curând la mult mai popularul volum al lui D'Anville decât la *Memorille* Academiei de la Paris. O dovadă în acest sens este absența de informații la V. A. Urechia asupra celorlalte două

sau, înainte chiar, în populara sa *Géographie ancienne (abrégé)*⁴⁵, devenită de la un moment încolo material didactic consacrat⁴⁶.

Dacă în Marea Enciclopedie (*La Grande Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des métiers et des arts*) singura informație despre țările Române, sintetică, apare în vol. IV (1754), la scurtul articolul „*DACES, s. m. pl. (Géogr. Anc.), peuple qui habitoient les bords du Danube & les environs de la forêt Hercynienne*”⁴⁷, în schimb, spre sfârșitul secolului, *Enciclopedia metodică*, în volumul III din seria realizată de Edme Metelle sub titlul *Géographie ancienne*⁴⁸, dar abia la articolul despre ... Taurida (Crimeea), sub titlul subcapitolului „*Sur les peuples qui ont habité ces contrées dans l’antiquité & dans le moyen âge*” se contabilizează progresele cunoașterii mult mai bune a Țărilor Române (între p. 240–293), în special a istoriei Moldovei, articolul încheindu-se cu o listă a domnitorilor ei până în 1529, la Bogdan al III-lea (ultima mențiune fiind actul său de închinare la turci)! Dacia apare numită de altfel de 50 de ori în acest volum, iar D’Anville însuși este citat de peste 80 de ori. În schimb, în celelalte volume prezențele românești sunt mai modeste, în volumul II al *Geografie moderne* (1784), realizat de Nicolas Masson de Morvillier, un scurt articol este dedicat Moldovei (cu care prilej este pomenită și Valahia).

Dar între datele de apariție ale celor două mari Enciclopedii ale Luminilor franceze se petrecuse un episod istoric în timpul căruia atenția Europei, a Franței nu mai puțin, fusese atrasă de Țările Române, mai exact de Moldova și Țara Românească, devenite teatru de război între ruși și turci : campania din anii 1768–1774, cea care avea să se încheie prin pacea de la Kuciuk-Kainargi.

Este exact momentul când se publică atât versiunea germană a *Descrierii Moldovei*, la însărcinarea lui „Bișing”, precum o va declara el în *Avisul* ce va servi de prezentare traducerii respective la publicarea sa în 1769: „Această carte minunată o am scos eu întâiași-dată la lumină de pe o scrisoare Latinească cu mâna, pentru care sfârșit, mi-a lăsat-o Domnul Miler, sftenicul de Colegie. Iară chipul cu care a dat el de dânsa se poate vedea la *Prefața* lui. Scrisoarea aceea este Latinească, iară eu am socotit a fi de folos ca să o dau să se tâlmăcească în limba nemțească, ca să poată fi de trebuință și acelor carii nu știu limba Latinească. Deci D. Ioan Ludovig Redslov, iscusitul Profesor a corpului Cadeților de aici, au săvârșit această tâlmăcire și, alăturând-o cu amăruntul cu izvodul cel Latinesc, sânt răspunzător pentru adevărul ei”. Ea va apărea întâi în *Magazin für die neue*

---

memorii ale lui D’Anville, care ambele cuprindeau deja informația privind felul cum ajunsese el în posesia hărții lui Cantemir. Este însă meritul lui V.A. Urechia de a fi pus în circulație citatul complet, în original, ceea ce îi va servi desigur lui G. Vâlsan în continuarea atât de fructuoasă a cercetărilor.

⁴⁵ Paris, Editura Merlin, 1768, cap. VIII (*Thracia, Mæsia, Dacia*).

⁴⁶ Republicată la începutul secolului al XIX-lea de editorul Delalain (Paris), „à l’usage de lycées, collèges, seminaires”, fiind „ouvrage adopté par l’Université impériale”, după cum ne anunță pagina de titlu (f.a.).

⁴⁷ Ed. a II-a, vol 10, p. 238, Genève, Pellet, 1777.

⁴⁸ Paris, Panckoucke, 1786–1792.

Histoire und Geographie, publicat de A. F. Büschung, sub titlul *Beschreibung der Moldau von Demetrio Kantemir*⁴⁹, apoi în volum, sub titlul *Historisch-geographisch- und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landcharte*⁵⁰, fără însă a se preciza editorul sau tipograful, fapt destul de neobișnuit. Încă și mai interesant, în același timp în care această traducere comandată de Büschung apărea în condițiile amintite, ea a stat la baza unei serii de publicări parțiale, în rusă, în primul rând, la Sankt Petersburg, dar nu numai. Trebuie să semnalăm cele două prelucrări în limba rusă ale lui J. J. Stählin⁵¹ și I. E. Fischer⁵² apărute în *Calendarele geografice* pentru anul 1770 (publicate însă în 1769) la Sankt Petersburg, fiecare având aprox. 40 p., cărora li se adaugă cea în limba germană, menționată de Nicolae L. Suhaciou, în articolul său *Despre ediția în pregătire a „Manuscrisului Sturdzan” al Descriptio Moldaviae de Dimitrie Cantemir: Kurze geographische Beschreibung des Fürstenthums Moldau und der zwischen den schwarzen Meere und der Kaspischen see gelegen Ländern und Völkern* [Von J[ohann Christian] v[on] S[truve]], apărut în *Geographischer Kalender auf das Jahr 1770*⁵³ publicat tot la Sankt Petersburg în 1769. Alte prelucrări ale versiunii germane apar în limba franceză, tot la Sankt Petersburg, și anume într-un *Atlas des anfans*⁵⁴ [sic!], precum și, câțiva ani mai târziu, tot într-un material de propagandă, la Veneția, în italiană, sub titlul *Descrizione de’ Moldavi é loro carattere, e bizari costumi*⁵⁵. Tot pe baza aceleiași traduceri se va realiza de către Vasiliu Levșin⁵⁶ și prima traducere în limba rusă publicată în volum,

⁴⁹ Hamburg, III (1769), s. 537–574 & IV (1770), s. 3–120 + 1 f.h.

⁵⁰ Frankfurt und Leipzig, 1771.

⁵¹ *Краткое географическое описание Княжества Молдавского и лежащих между Черным и Каспийским морями, земель и народов, с ландкарточкою сих земель* [(Я. Я. Штелин)]. Глава 1-я „О Молдавии” извлечена в сокращении из латинской рукописи Д. К. Кантемира. К статье приложена гравированная карта под заглавием „Regiones Pont. Evx. et Mar. Casp. Adjacentes”, в Календарьилимесяцеслов географическойна 1770 год, Санкт-Петербург, при Императорской Академии наук, [1769], с. 29–70, 1 л. карт. Semnalată în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor*, nota 1053.

⁵² О происхождении молдавцов, о их языке знатейших приключениях, вере, нравах и поведении. [(И. Э. Фишер)], в Календарь или месяцеслов исторической на 1770 год, [СПб], при Императорской Академии Наук, 1769, с. 31–76. Semnalată în Andrei Eșanu (coord.), *Dinastia Cantemireștilor*, nota 1054.

⁵³ *Ibid.*, p. 10.

⁵⁴ Semnalat de N. Suhaciou, *op. cit.*, p. 11, cu mențiunea: „Ed. par Philippe Henry Dilthey – Дитской атлас. Т. 4. М., 1771. – 158 с. (extrageri din *Descrierea Moldovei* lui D. Cantemir în limba rusă și cea franceză pe baza ed. 1769–1770)”.

⁵⁵ În *Storia della ultima Guerra tra la Russia e Porta Otomana sine alla conclusione della Pace fralle due Potenze*, Venezia, Stamperia Savioni, MDCCLXXVI. T. VI, pp. 36–41 Semnalat de N. Suhaciou, *op. cit.*, p. 11, cu mențiunea: „extras în limba italiană din cap. XVII–XVIII a *Descrierii Moldovei* pe baza ed. 1771)”.

⁵⁶ Cf. N. Suhaciou, *op. cit.*, p. 10: С немецкаго преложения перевел Василий Левшин. Москва: В университетской типографии, у Н. Новикова, 1789. – XLIV, 388. Cf. N. Suhaciou (*ibid.*), ca și în celelalte cazuri, traducerea rusă este realizată pe baza ed. germane din 1771; prefața este cea știută, a lui G.F. Müller.

Историческое, географическое и политическое Описание Молдавии с жизнью сочинителя.

În aceeași perioadă însă lucrarea lui Cantemir mai fusese pusă la îndemâna unui alt autor occidental, de data aceasta un istoric militar francez, el însuși colaborator la *Enciclopedia metodică* în această calitate, profesor la Școala Regală Militară din Paris, pe nume Louis-Félix Guinement de Kéralio. El va fi invitat să redacteze, pe baza materialelor primite, în primul rând a documentelor militare, o istorie a campaniei din 1769, când în fruntea armatei ruse se aflase prințul Alexandr Mihailovici Galițin, ca general-maior. Invitația și, desigur, plata, veneau de la ambasadorul rus la Amsterdam, Dimitri Alexeevici Galițin, iar lucrarea, *Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie et particulièrement de la campagne de MDCCLXIX avec IX Cartes*, purtând mențiunea „À St. Pétersbourg, MDCCLXXIII”, avea să apară în condiții splendide, cu superbe planuri de cetăți și de bătălii, într-adevăr în 1773, dar la Amsterdam (întrucât este vorba de un autor francez de un anume renume, acest detaliu a fost clarificat definitiv între timp). Cum putem însă constata, nici aici nu avem indicat numele vreunui editor-tipograf-librar, ceea ce este normal, dat fiind că locul real al publicării era de fapt altul decât cel semnalat pe pagina de titlu. În schimb, Kéralio, patru ani mai târziu, în 1777, își va republica lucrarea la Paris, „chez la veuve Desaint”, tipografă cunoscută, moștenitoarea și continuatoarea soțului ei în acest domeniu. Lucrarea, apărută în mult mai modeste condiții, fără ilustrații, în două volume, cu oarecare nuanțate modificări stilistice, este însă completată cu un prim capitol despre o „*Description historique et géographique du théâtre de la guerre*”, mai precis cu o prezentare historico-geografică a celor *trei* țări române, dintre care doar *două* (Moldova și Țara Românească) fuseseră angajate în conflict. Iată cum își motivează el această opțiune: „*La Moldavie, qui formait autrefois avec la Valachie & la Transylvanie un royaume connu sous le nom de Dacie, a été une des principaux théâtres où s’est déployé la férocité des hommes*” (p. 62–63, ed. I), pentru ca la a doua ediție să revină, și mai clar, prin afirmația „*Le pays qui porte aujourd’hui le nom de Valachie & celui de Moldavie faisoit partie de l’ancienne Dace. Cette province de l’empire romain comprenoit en plus la Transylvanie, & une partie de la Hongrie, jusqu’à la Teisse*” (p. 13).

Deși ambele ediții ale acestei lucrări sunt prezente la Biblioteca Națională de la Paris, ele nu au fost confruntate de nimeni înainte de cercetările pe care le-am întreprins între 1998–2009⁵⁷ și deci, în mod straniu, nimeni până atunci nu a

⁵⁷ Rezultatele cercetărilor mele au fost publicate în Alexandre Stroeve, Ileana Mihăilă, *Ériger une République souveraine, libre et indépendante*, București, Editura Roza Vânturilor, 2001, p. 129; 131; 157; Ileana Mihăilă, *Européanisation des Pays Roumains au XVIIIe siècle : intermédiaires culturels et choix politiques*, în „*Études balkaniques*”, no. 3, Académie des Sciences de Bulgarie, Sofia, 2004, p. 136; *Frontières politiques, frontières linguistiques*, în: Pasi Ihalainen (dir.), *Boundaries in the Eighteenth Century / Frontières au dix-huitième siècle*, „International Review of Eighteenth-

constatat apariția acestui capitol masiv despre Țările Române, ediția din 1777 fiind considerată o simplă reluare a celei din 1773 (în măsura în care lucrarea însăși a fost cunoscută⁵⁸), în care el nu exista. Extrem de bogată în informații, contribuția lui Kéralio se inspiră în mod clar din cercetările predecesorului său D'Anville, pe care nu avea cum să le ignore, el însuși având să fie primit în 1780 membru corespondent al „Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, al cărei membru era și acesta din urmă. Dar întâlnim la el și o trimitere absolut clară la Cantemir (pe care de altfel îl reia și îl parafrazează cu paragrafe întregi din *Descriptio Moldaviae* în nenumărate rânduri, ca de exemplu la p. 114, referindu-se la minele de aur din munții Moldovei). Astfel, la p. 105, scrie: „On comprenoit autrefois la Moldavie sous le nom général de Valaquie, & pour les distinguer, on appeloit celle-là grande Valaquie, & celle sur le Danube petite Valaquie. Les habitans de ces deux principautés sont à peu près les même quant aux mœurs. Ils sont francs, emportés, inconstants comme des barbares”, adăugând în notă: „Description de la Moldavie, publiée en allemand à Saint-Pétersbourg en 1770. Cet ouvrage est l'extrait d'une description manuscrite de la Moldavie, par le prince Dimitri Cantemir, qui en a été hospodar. Celle-ci a pour titre, *Descriptio antiqui & hodierno status Moldaviae. Elle est dans la bibliothèque de l'Académie des Sciences de Saint-Pétersbourg*”. Nu putem decât să constatăm că acest autor francez extrem de scrupulos cu privire la sursele sale, care ne dă inclusiv trimiterea la locul unde se afla o copie a manuscrisului latin al *Descrierii Moldovei*, ne informează că a consultat traducerea ei în germană apărută în 1770 la Sankt Petersburg. Să se fi referit doar la extrasul realizat de Johann Christian von Struve, apărut într-adevăr la Sankt Petersburg în *Geographischer Kalender auf das Jahr 1770*? Să nu fi avut cunoștință de ediția germană datată Frankfurt / Leipzig 1771? Fără a dori să ne pronunțăm asupra acestei probleme, ne mulțumim să o semnalăm.

În fine, o ultimă mențiune, din timpul aceluiași război ruso-turc, se cuvine economistului loren baronul Charles-Léopold Andreu de Bilstein, născut la Nancy, în 1724, stabilit în partea a doua a vieții la Sankt Petersburg, în calitate de consilier al Ecaterinei a II-a, care însoțise armata rusă pe teritoriul românesc, ca secretar „pentru corespondența și afacerile în limbi străine” al comandantului-șef, generalul Piotr Panin, apoi, după demisia acestuia, în octombrie 1770, al mareșalului Piotr Rumianțev. Văduv, se căsătorește la Iași cu „prințesa” Irina Ruset, nepoată a

---

Century Studies”, no. 1, Helsinki & Oxford, 2007, p. 126 și *Les Roumains en 1777, vus par le chevalier Louis-Félix Guinement de Kéralio*, citat deja la nota 23.

⁵⁸ Este semnalat în Alexandre Rally, Getta Hélène Rally, *Bibliographie franco-roumaine*, Ière partie, t. I, *Les œuvres françaises des auteurs roumains*, Paris, E. Leroux, 1930, t. II, *Les œuvres françaises relatives à la Roumanie. Relations de voyage dans les Pays Roumains (et Mémoires)*, p. 16–37, amintit în Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, t. I, 1716–1789, Editura Sport-Turism, 1985, p. 98–99; 102 (el consultase totuși ediția din 1777, fără însă să-i acorde vreun interes); analizat de Lizica Papoiu, *Louis Felix Guynement de Keralio și informațiile sale despre români*, publicată în revista „Biblioteca Bucureștilor”, no. 2/1999, care însă nu a avut la dispoziție decât ediția din 1773.

vornicului Iordache Ruset, în 1770, și redactează, la sugestia noilor sale rude, memoriul *Est-il dans l'intérêt de l'Empire de Russie de conserver les provinces de Moldavie et de Valachie à titre de propriété, ou à titre de protection ?*⁵⁹, adresat împărătesei Ecaterina a II-a, urmat, în 1776, de un nou memoriu, de data aceasta adresat Curții de la Versailles, *Mémoire sur l'accroissement que la France peut procurer à son commerce en étendant celui qu'elle fait aux Échelles du Levant aux provinces de Moldavie et de Valachie directement*⁶⁰. Dacă primul memoriu privea problema politică a eliberării și unirii Principatelor, cel de-al doilea, la doi ani după semnarea Tratatului de pace, urmărea un scop mult mai pragmatic – extinderea comerțului francez în Țările Române⁶¹. Pentru acest scop, *Descrierea Moldovei* se dovedește extrem de folositoare, cu prezentarea bine-cunoscută a bogățiilor acestei provincii. Bilstein se va rezuma nu o dată să traducă direct din textul cantemirian: „*Outre les grands objets de commerce annoncés précédemment, les montagnes nommés les Monts Carpates qui séparent les deux provinces dela Hongrie et de la Transylvanie renferment dans leur sein des mines d'or, d'argent, de cuivre, de fer, d'étain, de plomb, de cinabre, d'ocre, d'arsenic, de soufre, de marcassite, d'alan, de marbre, et d'autres minéraux. J'ai de la Valachie une petite carte qui indique les montagnes où sont les mines principales. Le prince Cantemir dans ses histoires dit que les princes et les seigneurs n'ont jamais osé les exploiter sous le gouvernement ottoman dans la crainte que les Turcs ne s'en approprient seuls et exclusivement tous les revenus, en surchargeant les habitants de nouveaux travaux et corvées*”. Iată textul lui Cantemir: „*Neque vero etiam solito montium munere, metellicis puto mineris, nostrae Alpes destituuntur. At antiquis has aperire temporibus, et principium sobrietatis et metalli fossorum defectus prohibuit: nostris temporibus obstitit Moldavis Turcarum nota avaritia, metusque ne dum divitias quaererent, cum fundo et operam et fructum perderent*”. („Nici de bogățiile pe care le dau obișnuit munții, adică de zăcămintele minerale, nu sunt lipsiți munții noștri. Dar în timpurile vechi traiul cumpătat al domnitorilor pe de o parte și pe de alta lipsa de băieși a împiedicat exploatarea lor; în vremurile noastre pe moldoveni i-a oprit de la aceasta cunoscuta lăcomie a turcilor și teama ca nu cumva să-și piardă odată cu pământul și munca și foloasele ei”⁶²).

⁵⁹ Descoperit de Al. Stroev (actualmente profesor la Paris III), a fost transcris, adnotat și editat de mine, cu sprijinul colegial al lui Al. Stroev, și publicat în volumul Alexandre Stroev, Ileana Mihaila, *Ériger une République souveraine, libre et indépendante*, București, Editura Roza Vânturilor, 2001 (pp. 127–170). Actualmente, el este pe deplin intrat în bibliografia românească de specialitate prin traducerea lui Marian Coman în *Călători străini despre Țările Române*, Supliment I (coord. Ștefan Andreescu), București, Editura Academiei Române, 2011, p. 225–262.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 171–180.

⁶¹ Am prezentat mai pe larg aceste texte în articolele *Européanisation des Pays Roumains au XVIII-e siècle: intermédiaires culturels et choix politiques*, în „*Études balkaniques*”, 3/2004, Sofia, p. 134–145 și *Les Pays Roumains entre l'Orient et l'Occident à l'époque de la guerre russo-turque (1768–1774) selon des sources françaises et francophones*, în „*Études balkaniques*”, 2–3/2–2011, Sofia, 2012, p. 250–261.

⁶² *Descriptio Moldaviae / Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei, 1973, p. 102–103.

Sau, ceva mai departe: „*Plusieurs rivières charrient un sable et des paillettes d’or que les Egyptiens dits Ziganes savent rassembler, mais ils ont l’infidélité de vendre au-dehors*”, care la Cantemir apare ca „*Ceterum non sterile esse hisce subterraneis opibus, argumento sunt profluentes ex illorum radicibus rivuli. Illi enim, cum angusto contineantur alveo, saepiusque, dissolutis nivibus aut imbribus, augeantur, non raro erumpunt, post in lectum redire coacti, arenam in locis, quae submerserant, relinquunt, in qua haud pauca auri purissimi grana reperientur. Haec Cingari colligunt, sordibus purgant, tantumque inde auri sibi comparant, ut et quatuor auri occas, quae 1600 drachmas faciunt, singulis annis principis coniugi triburi nomine possint solver*”. („De altminteri, dovadă că munții nu-s lipsiți de aceste bogății subterane sunt pâraiele care curg la poalele lor. Căci acelea, având o albie îngustă și de multe ori umflându-se fie din pricina topirii zăpezilor, fie din pricina ploilor, dau pe dinafară și apoi, nevoite să-și revină la matcă, lasă pe locurile pe care le inundaseră un nisip în care se găsesc destul de multe grăunțe de aur din cel mai curat. Țiganiii le adună, le spală de necurățenii și scot din ele atâta aur, încât pot plăti pe fiecare an soției domnitorului drept bir chiar și patru ocale de aur, care fac 1600 de drahme⁶³).

Dar, la drept-vorbind, nici primul memoriu al lui Bilistein nu era atât de străin de ideile lui Dimitrie Cantemir... Această idee, pe care o va îmbrățișa și dezvolta cu atâta căldură, a unirii Principatelor Române într-un stat „care să nu se cheme nici Moldova nici Valahia”, este parcă ieșită din *Historia Moldo-Vlachica*. Sau din *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, cartea de căpătâi a corifeilor Școlii Ardelene, începând cu primul ce-o va afla în Viena imperială – Ioan Inocențiu Micu-Klein – și care, aducând o copie manuscrisă la Blaj, o va transforma atât pentru el cât și pentru discipolii săi în piatra de temelie a renașterii conștiinței naționale a românilor din Ardeal și, prin aceasta, a construcției politice a noului stat român, cel renăscut din cenușa vechii Dacii – acea minunată *Dacia vetus et nova* cantemiriană. Conservată și în mărturiile franceze din Epoca Luminilor, în scrierile și hărțile lui D’Anville, în lucrările lui Kéralio, în memoriile politice, utopice atunci, ale lui Bilistein, ea avea să rodească însă aproape un secol mai târziu, sub forma statului național român.

BIBLIOGRAFIE

A. Ediții

- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, ed. Miron Nicolescu, București, Editura Socec, 1909.
 Cantemir, Dimitrie, *Descriptio Moldaviae / Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Guțu, introd. Maria Holban, comentariu istoric, N. Stoicescu, studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, notă asupra ediției de Dionisie M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1973.

⁶³ *Ibid.*

- Cantemir, Dimitrie, *Opere complete*, vol. IX, partea I, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia Moldo-Vlachica*, pref. Virgil Căndea, ed. critică de Dan Slușanschi, București, Editura Academiei, 1983.
- Cantemir, Antioh, *La Vie du prince Demetrius Cantemir, écrite de la main propre d'Antiochus Cantemir, son fils cadet, Ministre Plén. de sa Majesté Czarienne à Londres*, ed. Virgil Căndea, RESEE, 1985, no. 3.
- D'Anville, Jean-Baptiste Bourguignon, *Mémoire sur la nation des Gètes et sur le Pontife adoré chez cette nation*, în *Histoire de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres, avec les Mémoires de Littérature tirés des Registres de cette Académie*, t. 25, Paris, Imprimerie Royale, 1759.
- D'Anville, Jean-Baptiste Bourguignon, *Description de la Dace conquise par Trajan*, în *Mémoires de littérature tirés des registres de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres*, t. 28, Paris, L'Imprimerie Royale, 1761.
- D'Anville, Jean-Baptiste Bourguignon, *Mémoire sur les peuples qui habitent aujourd'hui la Dace de Trajan*, în *Mémoires de littérature tirés des registres de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres depuis l'année 1758, jusques & compris l'année 1760*, t. 30, Paris, Imprimerie Royale, 1764.
- D'Anville, Jean-Baptiste Bourguignon, *États formés en Europe après la chute de l'Empire romain en Occident*, Paris, Imprimerie Royale, 1771.
- Kéralio, Louis Félix [de], *Histoire de la guerre entre les Russes et les Turques. Par M. de Kéralio, Major d'infanterie, Chevalier de l'Ordre Royal & Militaire de S. Louis, Membre de l'Académie Royale des Sciences de Stockolm*, Tome premier, À Paris, Chez la veuve Desaint, libraire, rue du Foin-Saint-Jacques, M. DCC. LXXVII [1777].
- Mentelle, Edme, *Encyclopédie methodique. Géographie ancienne*, t. III, Paris, Panckoucke, 1792.

B. Repere bibliografice

- Alexandrescu, Vlad, *Croisées de la Modernité. Hypostases de l'esprit et de l'individu au XVIIe siècle*, Bucarest, Zeta Books, 2012.
- Andreescu Ștefan (coord.), *Călători străini despre Țările Române*, Supliment I, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Cioranescu, George, *La carte de la Moldavie par D. Cantemir. Sa genèse et son destin*, în „Revue des études roumaines”, nos XIII–XIV, Paris, Fundația Regele Carol I, 1977.
- Eșanu, Andrei (coord.), *Dinastia Cantemireștilor*, Chișinău, 2008.
- Lăzărescu, Dan A., *Imaginea României prin călători*, t. I, 1716–1789, Editura Sport–Turism, 1985.
- Lemny, Ștefan, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Mihăilă, Gheorghe, *Scriitori și filologi români (Secolele XVI–XX)*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Mihăilă, Ileana, *Européanisation des Pays Roumains au XVIIIe siècle : intermédiaires culturels et choix politiques*, în „Études balkaniques”, 3/2004, Sofia, p. 134–145.
- Mihăilă, Ileana, *Les Pays Roumains entre l'Orient et l'Occident à l'époque de la guerre russo-turque (1768–1774) selon des sources françaises et francophones*, în „Études balkaniques”, 2–3/2–2011, Sofia, 2012.
- Mihăilă, Ileana, *Frontières politiques, frontières linguistiques*, în Pasi Ihalainen (dir.), *Boundaries in the Eighteenth Century / Frontières au dix-huitième siècle*, „International Review of Eighteenth-Century Studies”, no. 1, Helsinki & Oxford, 2007.
- Mihăilă, Ileana, *Les Roumains en 1777, vus par le chevalier Louis-Félix Guinement de Kéralio*, în „Caiete critice”, 8–9/2009.
- Panaiteșcu, P.P., *Contribuții la opera geografică a lui D. Cantemir*, în „Memoriile secțiunii istorice”, Seria II, tom VIII, București, Cultura Națională.

- Papoiu, Lizica, *Louis Felix Guynement de Keralio și informațiile sale despre români*, în „Revista Bibliotecă Bucureștilor”, no. 2/1999.
- Pop, Emil, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în „Studii. Revista de istorie”, București, no. 5, 22, 1969.
- Rally, Alexandre; Rally, Getta Hélène, *Bibliographie franco-roumaine*, Ière partie, t. I, *Les œuvres françaises des auteurs roumains*, t. II, *Les œuvres françaises relatives à la Roumanie. Relations de voyage dans les Pays Roumains (et Mémoires)*, Paris, E. Leroux, 1930.
- Stroev, Alexandre; Mihăilă, Ileana, *Ériger une République souveraine, libre et indépendante*, București, Editura Roza Vânturilor, 2001.
- Suhaciov, Nicolae, *Despre ediția în pregătire a „Manuscrisului Sturdzan” al Descriptio Moldaviae de Dimitrie Cantemir*, în „Analele Universității Creștine «Dimitrie Cantemir»”, Seria ISTORIE – Serie nouă, Revistă a Facultății de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, anul 3, nr. 1 – 2, ianuarie – iunie 2012.
- Urechia, V. A., *Chartografia Română*, în „Analele Academiei Române”, Seria II, t. 2, 1881.
- Ursu, N. A., *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Iași, 2002.
- Vâlsan, George, *Harta Moldovei de D. Cantemir*, Academia Română, „Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria III, t. VI, București, Cultura Națională, 1927.

ABSTRACT

This paper analyzes the circulation of Dimitrie Cantemir's works dedicated to the geography of the Romanian Principalities (most notably the *Descriptio Moldaviae*, his map of Moldavia and the *Historia Moldo-Vlachica*), as well as their echoes in certain French geographical and historical writings of the second half of the 18th century, particularly in the works of Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville, Louis-Félix Guinement de Kéralio and Charles Léopold Andreu de Bilistein. This research mainly concerns *Dacia vetus et nova*, a project that has been reconstructed based on the few conserved fragments and their reception, as well as its role in configuring the way the French Enlightenment understood the unity of the three Romanian provinces.

Key-words: Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville, Louis-Félix Guinement de Kéralio, Charles-Léopold Andreu de Bilistein.